

DIANA BŁOŃSKA

STUDIUM KOLONIALNE UNIwersYTETU Jagiellońskiego

Idea kolonializmu pomimo licznej w okresie międzywojennym emigracji nie zajmowała specjalnego miejsca w prowadzonej przez rząd Polski polityce aż do połowy lat 30. Akcja Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej: MSZ) z 1933 roku, polegająca na zbieraniu informacji o Kamerunie i Togo, była jednorazowym incydentem. Sytuacja uległa zmianie dopiero trzy lata później. Według Tadeusza Białasa przyczyn zmiany postawy rządu polskiego należałoby upatrywać głównie w zmianie sytuacji międzynarodowej. Agresja włoska na Abisynię, wysuwanie przez Niemcy żądań kolonialnych, jak również polityka Japonii spowodowały, że i Polska mogła postawić problem posiadania terytoriów zamorskich na forum międzynarodowym. Dodatkowym czynnikiem mobilizującym dla rządu była panująca w kraju trudna sytuacja społeczno-gospodarcza¹. 30 kwietnia 1936 roku utworzone zostało Międzynarodowe Towarzystwo Osadnicze, którego zadaniem było zdobycie odpowiednich terenów w Ameryce Południowej dla polskiego osadnictwa rolniczego. 9 maja i 22 czerwca tego samego roku odbyły się konferencje, których tematem były „Formy usprawnienia polskich żądań kolonialnych”. W wyniku obrad uznano, że Polska posiada wszelkie prawa do wysunięcia żądań kolonialnych, a uzyskanie nowych terenów pod zasiedlenie rozwiąże problemy przeludnienia. Do poruszenia zagadnień kolonialnych postanowiono wykorzystać przewidzianą na grudzień 1937 roku wizytę ministra spraw zagranicznych Francji Yvona Delbosa². Problemem jednak okazał się brak ludzi znających obszary kolonialne, który próbowano rozwiązać przez wykorzystanie Polaków – byłych żołnierzy Legii Cudzoziemskiej znających teren, warunki klimatyczne i język francuski. MSZ zakładał ich udział przy akcjach osadniczych czy tworzeniu przedsiębiorstw handlowych ze względu na ich przydatność jako dozorców, służbę policyjno-porządkową lub instruktorów wojskowo-kolonialnych³. Ze względu jednak na to, że byli żołnierze

---

¹ T. Białas, *Liga Morska i Kolonialna 1930–1939*, Gdańsk 1983, s. 180.

² Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), MSZ, Departament Konsularny, Wydział Polityki Emigracyjnej, sygn. 9593 (mf. B 26003); notatka do rozmowy z ministrem Y. Delbosem na temat polskich zainteresowań kolonialnych [brak daty 1937 (?)], k. 2–3; A. Garlicki, *Problemy kolonialne w opinii MSZ w 1936 r.* [w:] *Naród i państwo*, Warszawa 1969, s. 109–110; *Polska polityka zagraniczna w latach 1926–1939. Na podstawie tekstów ministra Józefa Becka*, oprac. A.M. Cienciála, Paryż 1990, s. 192–195.

³ AAN, MSZ, Departament Konsularny, Wydział Polityki Emigracyjnej, sygn. 9743 (mf. B 26153), notatka w sprawie wykorzystania Polaków z francuskiej Legii Cudzoziemskiej J. Zielińskiego dla A. Zarychty ze stycznia 1938, k. 38–40.

Legii to „element nie zawsze wartościowy i ciekawy”, w następnym roku opracowano w MSZ „Program Wydziału Polityki Emigracyjnej”, który m.in. zawierał projekt powołania Naukowego Instytutu Emigracyjno-Kolonialnego oraz plan szkolenia i przygotowywania kadr kolonialnych. W planie tym przewidywano udzielenie szerokiej pomocy stypendialnej dla osób chcących poszerzać swoją znajomość problemów kolonialnych głównie z zakresu rolnictwa i medycyny w krajach przewidywanego osadnictwa. Podejmowano też próby utworzenia specjalnych placówek naukowych w kraju, których zadaniem byłoby przeprowadzanie szkoleń i kursów oraz popularyzacja tematyki kolonialnej⁴.

Opierając się na tej polityce, rozpoczęto na szeroką skalę działania oświatowo-propagandowe. Zintensyfikowano działania powstałej już w 1930 roku Ligi Morskiej i Kolonialnej, zwiększono nakład już istniejących oraz zaczęto wydawać nowe periodyki i publikacje poświęcone tematyce morskiej i kolonialnej. Organizowano imprezy masowe, np. „Święto Morza”, „Dni Kolonialne”. Powołano też wiele instytucji naukowych i oświatowych. Pierwszym było Muzeum Kolonialne we Lwowie, pod koniec 1937 roku powołano Instytut Naukowy Ligi Morskiej i Kolonialnej, znany też pod nazwą Instytutu Morskiego i Kolonialnego, gdzie szczególnie prężnie działała biblioteka. W 1938 roku w Warszawie utworzono Trzyletnie Studium Emigracyjno-Kolonialne w Wolnej Wszechnicy Polskiej. Studium zajmowało się głównie badaniami w zakresie zagadnień emigracyjno-kolonialnych i kształceniem osób chcących pracować w dziedzinie handlu kolonialnego⁵.

Zgodnie z założeniami tej polityki 7 lipca 1937 roku MSZ wystosowało memorandum w sprawie utworzenia na Uniwersytecie Jagiellońskim (dalej: UJ) Studium Kolonialnego⁶. Sugerowano, aby każdy z wydziałów uwzględnił w programie studiów na następny rok akademicki wykłady oraz ćwiczenia związane z tematyką kolonialną. Załącznikiem do listu było pismo MSZ skierowane ponad dwa miesiące wcześniej do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWROP), w którym oznajmiano:

„W okresie ostatnich lat z coraz większą siłą wysuwają się w Polsce na naczelne miejsce zagadnienia populacyjne, migracyjne i kolonialne. Od naukowego zbadania i opracowania powyższych problemów jak również od zaznajomienia z nimi społeczeństwa w dużej mierze zależeć będzie najbardziej właściwe rozwiązanie tych zagadnień. Polska nauka zbyt mało wykazuje zainteresowania przytoczonymi zagadnieniami, a poza tym są one prawie też całkowicie pomijane w programach szkół, w szczególności szkół akademickich. [...] Z biegiem czasu byłoby pożądane utworzenie zarówno odpowiednich katedr, jak również specjalnych studiów”⁷.

Pismo MSZ zostało wystosowane do UJ w okresie wakacyjnym dlatego też sprawą studiów kolonialnych zajęto się już po rozpoczęciu nowego roku akademickiego 1937/1938. W dniu 23 listopada 1937 roku odbyło się posiedzenie Senatu Akademickiego UJ, na którym na wniosek Rady Wydziału Rolniczego postanowiono powołać

⁴ T. Białas, op.cit., s. 256–259.

⁵ Ibidem.

⁶ Zagadnienie działalności Studium Kolonialnego na UJ zostało też poruszone w monografii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zob.: J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939*, Kraków 2000, s. 599–601 oraz w artykule: (ELG), *Krakowskie tropiki. Daleko od ciepłych krajów*, „Echo Krakowa”, R. 31, nr 137 z 20 czerwca 1976.

⁷ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: AUJ), sygn. WF II 195, MSZ do UJ z 7 lipca 1937 oraz odpis: MSZ do MWROP z 5 maja 1937 [brak paginacji].

komisję do spraw kolonialnych. W jej skład mieli wejść dziekani Wydziałów i dodatkowo po dwóch członków komisji miały wytypować Rady każdego z wydziałów⁸. Pierwsze posiedzenie Komisji Kolonialnej odbyło się 18 stycznia 1938 roku. Postanowiono, że do 10 dni ma zostać przygotowany i przekazany do Rektoratu UJ memoriał, w którym zawarty zostanie program każdego z wydziałów dotyczący powołania Międzywydziałowego Studium Kolonialnego. Na kolejnym posiedzeniu, w dniu 26 stycznia powzięto decyzję, że na podstawie przedstawionych przez poszczególne wydziały projektów prof. Michał Siedlecki przygotowuje obejmujący całość poruszanych zagadnień referat⁹. Z przygotowanych i przekazanych projektów poszczególnych Wydziałów UJ zachowały się trzy – Wydziałów Teologicznego, Filozoficznego i Lekarskiego. Ten ostatni został przez dziekana prof. Tadeusza Tempkę indywidualnie przesłany do MWROP.

Już 22 stycznia 1938 roku dziekan Wydziału Teologicznego, prof. Władysław Wicher przesłał do Rektoratu UJ „Uwagi w sprawie międzywydziałowych wykładów z zakresu zagadnień kolonialnych”. Dziekan podkreślał w nich, jak ważne dla przyszłych misjonarzy jest poznanie zagadnień związanych ze zdrowotnością, np. chorobami zakaźnymi i zasadami higieny panującymi w tropikach. Zaznaczał również, że często praca misjonarzy łączy się również z „pracą cywilizacyjną” zwłaszcza w dziedzinie rolnictwa. Doceniał wagę informacji z etnologii i obyczajów ludności tubylczej. Na Wydziale Teologicznym widział możliwość uruchomienia zajęć z dziedziny szeroko rozumianej misjologii¹⁰.

Dnia 9 lutego 1938 roku prof. M. Siedlecki przesłał do Rektoratu UJ „Uwagi w sprawie zorganizowania studiów kolonialnych na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego”. W obszernym referacie zwrócono uwagę na problem rozmieszczenia emigracji polskiej, przebywającej w odmiennych warunkach klimatycznych. Stwierdzono, że: „jednolite przygotowanie wszystkich pionierów kolonialnych [...] byłoby rzeczą trudną [...]. Należałoby więc dla głębszego traktowania spraw kolonialnych skupić się na niewielu problemach kolonialnych, lub też objąć studiami tylko pewne ściśle określone terytoria”. Zwracano się więc z prośbą o sprecyzowanie terytoriów dla których mieliby być przygotowywani koloniści i w zależności od tego zostałyby odpowiednio opracowany szczegółowy program studiów. Zaznaczano jednak, że już teraz mogą być uruchomione zajęcia z dziedziny interesującej osoby udające się na tereny objęte kolonizacją. Proponowano aby z nauk przyrodniczych zorganizowano wykłady o „budowie geologicznej, właściwościach pokładów, możliwościach eksploatacji” oraz gleboznawstwie. Z zakresu mineralogii i petrografii widziano możliwość zajęć z budowy skał, sposobów ich rozpoznawania, o najważniejszych cennych minerałach i kruszcach oraz metodach ich pozyskiwania. Zajęcia z botaniki mogły być od razu uruchomione w Ogrodzie Botanicznym UJ, gdzie studenci zapoznaliby się z roślinami

⁸ W skład komisji ds. kolonialnych weszli przedstawiciele tylko dwóch wydziałów: z Wydziału Filozoficznego (dalej: WF) prof. Jan Nowak i prof. Michał Siedlecki; z Wydziału Lekarskiego (dalej: WL) dziekan prof. Tadeusz Tempka i prof. Marian Gieszczykiewicz oraz prof. Józef Kostrzewski. Zob.: AUJ, sygn. WF II 195, Rektorat UJ do WF z 26 listopada 1937 [brak paginacji]; ibidem, WF do Rektoratu UJ z 11 grudnia 1937 [brak paginacji]; sygn. WL II 192, Rektorat UJ do Dziekana WL z 26 grudnia 1937.

⁹ Ibidem, Protokół z posiedzenia Komisji Kolonialnej z 18 stycznia 1938 [brak paginacji]; ibidem, Protokół posiedzenia Komisji Kolonialnej z 26 stycznia 1938 [brak paginacji].

¹⁰ AUJ, sygn. WT II 74, „Uwagi w sprawie międzywydziałowych wykładów z zakresu zagadnień kolonialnych z 22 stycznia 1938” [brak paginacji].

nami użytkowymi i szkodliwymi oraz trującymi. Z zoologii przewidywano możliwość studiów na temat fauny, rozmieszczenia geograficznego zwierząt, a także zajęć z dziedziny „pasożytów zwierzęcych żyjących na człowieku i zwierzętach domowych”. Zarówno zajęcia z botaniki, jak i zoologii miałyby być prowadzone we współpracy z Wydziałem Rolniczym. Dodatkowo przewidywano możliwość prowadzenia zajęć z etnologii, antropologii i historii gospodarczej, ale w każdym z przypadków warunkiem dobrze prowadzonych studiów musiało być określenie terenów, na które zostaną wysłani absolwenci Uniwersytetu. Pewien problem przedstawiał również brak odpowiedniej kadry naukowej, która mogłaby w ramach prowadzonych zajęć podzielić się ze słuchaczami własnymi przeżyciami, a nie tylko wiedzą teoretyczną. Ze względu na brak takich specjalistów Wydział Filozoficzny postulował, aby priorytetem było wysyłanie na tereny, które mają być obszarem ekspansji kolonialnej, ekspedycji złożonych z wybitnych naukowców w celu określenia zakresu i tematyki prowadzonych później w Polsce studiów. „Uwagi...” zostały przekazane do Rektoratu 16 lutego 1938 roku¹¹.

Postulaty Wydziału Lekarskiego, sformułowane przez prof. T. Tempkę, zostały przesłane do MWROP 15 lutego 1938 roku. Informowano w nich, że powołana została Komisja dla zorganizowania studiów medycyny tropikalnej przy Wydziale Lekarskim UJ. W wyniku prac i na wniosek tej komisji zdecydowano o wprowadzeniu już w obecnym roku akademickim zajęć z medycyny tropikalnej, które będą stanowiły część Międzywydziałowego Studium Kolonialnego UJ. Podkreślano, że część wykładowców miała bezpośredni kontakt z chorobami tropikalnymi w czasie wojny 1914–1918, myślaro tu głównie o profesorach Marianie Gieszczykiewiczu, M. Siedleckim i T. Tempce oraz o dr. Józefie Batko, dyrektorze międzynarodowej stacji kwarantannowej w Port-Said w Suezie¹². Głównym problemem dla Wydziału był jednak brak chorych z objawami chorób tropikalnych, na których miałyby być przeprowadzane obserwacje. Dlatego też jedynym wyjściem stawały się stosowne w szerokim zakresie tablice, wykresy, preparaty, czasopisma i podręczniki oraz wszelkie inne pomoce naukowe, zastępujące naturalny materiał badawczy. Podkreślano też konieczność wyszkolenia naukowców, wysyłając ich na specjalistyczne kursy prowadzone w Hamburgu lub Londynie¹³. Zarówno szkolenia pracowników, zakup odpowiednich przyrządów umożliwiających naukę oraz konieczność przyznania nowych godzin wykładów zleconych, związane było z koniecznością wydatkowania znacznych funduszy. Zwracano się więc z prośbą o udzielenie odnośnej pomocy finansowej, a w wypadku niemożliwości jej udzielenia o poparcie takiej prośby skierowanej do MSZ lub do Ligi Morskiej i Kolonialnej. W załączeniu przesyłano program cyklu wykładów w Studium Medycyny Tropikalnej, który miał być prowadzony od 1 do 15 czerwca jako kurs nadobowiązkowy, a od następnego roku akademickiego jako obowiązujący na IV roku studiów. Zgodnie z załączonym programem, 15-dniowy kurs składał się z dwóch części: ogólnej

¹¹ AUJ, sygn. WF II 195, Uwagi w sprawie zorganizowania studiów kolonialnych na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego bd. [brak paginacji]; ibidem, W. Szafer do J. Smoleńskiego z 11 lutego 1938 [brak paginacji].

¹² Kandydatury tych naukowców na stanowiska prowadzących wykłady z medycyny tropikalnej zgłaszane były już rok wcześniej. Zob.: AUJ, sygn. WL II 192, S. Ciechanowski do T. Tempki z 17 listopada 1937 [brak paginacji]; ibidem, Dziekan WL do Rektoratu UJ z 14 grudnia 1937 [brak paginacji].

¹³ Zakład Higieny UJ przesłał do Dziekanatu UJ projekt kursu medycyny i higieny kolonialnej, który miał się rozpocząć w październiku w Hamburgu. Zob.: AUJ, sygn. WL II 192, Zakład Higieny do Dziekanatu WL z 8 lutego 1938 [brak paginacji].

i klinicznej, i obejmował m.in. wykłady z organizacji zapobiegawczej służby zdrowia w krajach podzwrotnikowych, klimatologii, geografii, bakteriologii i epidemiologii. W części klinicznej zapoznawano uczestników z typowymi chorobami tropikalnymi, takimi jak dżuma, żółta gorączka, czarna ospa, dur, czerwonka, cholera i trąd¹⁴.

Głównie na podstawie tych trzech programów, w marcu 1938 roku rektor UJ przesłał do MSZ obszerne memorandum, w którym przedstawione zostało stanowisko uczelni wobec planów powołania Studium Kolonialnego. Rektor zapewniał, że wszystkie Wydziały UJ uznały ważność inicjatywy ministerstwa i jednomyślnie postanowiły włączyć się do współpracy, a dla potwierdzenia swoich słów informował o dotychczasowej działalności UJ w tej dziedzinie.

Wydział Prawa od 1933 roku na prośbę MSZ prowadził wykłady z prawodawstwa emigracyjnego i kolonialnego¹⁵. Dodatkowo postanowiono uruchomić zajęcia z zagadnień prawno-administracyjnych i ustrojowych: prawodawstwa emigracyjnego porównawczego i polskiego oraz zasad prawnych władztwa kolonialnego – po 3 godziny przez 3 trymestry, międzynarodowej konwencji migracyjnej – 2 godziny przez 2 trymestry. Z dziedzin gospodarczych i statystycznych: statystyki ruchu migracyjnego w świecie w latach 1920–1930 – 2 godziny przez trymestr, zagadnień światowej i polskiej polityki emigracyjnej i kolonialnej oraz zagadnień emigracyjnych kolonialnych z punktu widzenia gospodarczego i historycznego – po 3 godziny przez 3 trymestry.

Wydział Teologiczny za pośrednictwem misjonarzy wysyłanych do krajów kolonialnych przez zakony mające swoje domy w Krakowie, już dawno nawiązał kontakty z koloniami i pośrednio wciąż je utrzymuje. Dodatkowym argumentem przemawiającym za otwarciem w Krakowie Studium Kolonialnego były istniejące tu domy centralne zgromadzeń zakonnych, które posiadały misjonarzy na różnych kontynentach. Wspominano zakon jezuitów, który dysponował stacją misyjną w Rodezji, zakon bernardynów, który wysyłał swych misjonarzy na Sachalin, zakon franciszkanów spełniających posługę misyjną w Japonii czy dominikanów, czyniących to samo w Chinach, a wreszcie zakon księży misjonarzy obecnych w Chinach, w Brazylii i w Stanach Zjednoczonych. Nauka, jaką pobierali opuszczający Polskę zakonnicy, ogranicza się do porad udzielanych w ramach danego zgromadzenia zakonnego przez starszych doświadczonych braci i tylko nieliczni studenci wysyłani byli do Instytutu Misjologicznego w Rzymie. Ze swojej strony Wydział Teologiczny obiecywał pomoc w zakresie utworzenia wykładów ze wspomnianej już misjologii i etnologii religijnej.

Wydział Filozoficzny miał kontakt z krajami tropikalnymi dzięki swoim pracownikom. Podkreślano ogromne zasługi nieżyjących już wtedy profesorów Mariana Raciborskiego (1863–1917) i Józefa Rostafińskiego (1850–1928) – botaników, oraz prof. M. Siedleckiego – zoologa, którzy dzięki swej pracy, publikacjom i kolekcjom pomogli w znacznym rozwoju tej dziedziny wiedzy na Uniwersytecie. Wydział deklarował, że jest w stanie stworzyć w Ogrodzie Botanicznym szklarnię i w niej uprawiać rośliny tropikalne. Informowano też, że w Instytucie Geograficznym od 1932 roku dla MSZ i Ministerstwa Opieki Społecznej są prowadzone badania nad „emigracją polską, jej składem zawodowym, wiekowym i wyznaniowym i nad tzw. potencjałem emigracyj-

¹⁴ Ibidem; T. Tempka do MWROP z 15 lutego 1938 oraz program Studium Medycyny i Higieny Tropikalnej [brak paginacji].

¹⁵ Był to wykład doc. J.S. Langroda pt. „Prawodawstwo emigracyjne” prowadzony w roku akademickim 1933/1934. Zob.: *Spis wykładów – rok akademicki 1933/34*, Kraków 1933, s. 27.

nym w związku z przeludnieniem rolnym¹⁶. Dodatkowo zajmowano się problematyką emigracji żydowskiej oraz kwestią polityki osadniczej. Podkreślano zainteresowanie tematyką kolonialną wśród młodzieży, m.in. jej udział w cyklu odczytów oraz w konkursie na pracę naukową z zagadnień kolonialnych. Według Wydziału konieczne było wprowadzenie dodatkowych ćwiczeń z geografii i geologii kolonialnej, a w tym zasad przygotowania wypraw eksploracyjnych w wymiarze 25 godzin, botaniki i zoologii kolonialnej – po 10 godzin, higieny tropikalnej – 20 godzin prawodawstwa administracyjno-kolonialnego z uwzględnieniem prawa górniczego – 10 godzin oraz nauki języków afrykańskich, a także geologii stosowanej i zajęć z kartografii – łącznie 40 godzin. Geografia stosowana miała obejmować zajęcia: 20 godzin kursu z geografii regionalnej poszczególnych krajów kolonialnych, 15 godzin z problematyki emigracyjnej oraz 30 godzin z geografii surowców. Rektor prosił w imieniu Wydziału Filozoficznego o stypendia dla dwóch naukowców z geologii stosowanej i geografii kolonialnej na pobyt na terenach przeznaczonych do zasiedlenia.

Wydział Lekarski do przedstawionego wyżej projektu współpracy dodał tylko, że w zakresie przygotowywanej przez niego fachowej kadry pedagogicznej, popieranym przez niego kandydatem do stypendium z medycyny tropikalnej jest dr Mieczysław Bilek, wówczas pracownik Oddziału Chorób Zakaźnych Państwowego Szpitala św. Łazarza, jak pisano:

„obeznanego z kliniką chorób zakaźnych i pracownią bakteriologiczną, autora ośmiu prac naukowych, który z dniem 1 kwietnia [1938 r.] obejmuje stanowisko epidemiologa przy Wojewódzkim Urzędzie Zdrowia w Krakowie. Dr M. Bilek gotów byłby poświęcić się zagadnieniom medycyny tropikalnej, o ile otrzymałby na ten cel odpowiednie stypendium i o ile by mu zagwarantowano co najmniej stanowisko adiunkta po powrocie ze studiów¹⁶”.

Ponadto możliwym było dostarczenie przez Wydział wykładowców, którzy zapoznaliby kursantów z higieną krajów tropikalnych oraz z zasadami pierwszej pomocy lekarskiej na zapowiadanych już kursie medycyny i higieny tropikalnej.

Podkreślano, że Wydział Rolniczy był pierwszym, który „zrozumiał potrzebę kształcenia rolników w zakresie rolnictwa kolonialnego”. Rektor podkreślał zasługi botanika, prof. Kazimierza Roupperta, który w prowadzonych wykładach uwzględniał zagadnienia rolnictwa na terenie Indonezji. Zaznaczono, że biblioteka Zakładu Roli i Roślin dzięki MSZ, uzyskała wiele publikacji traktujących o rolnictwie tropikalnym. Jeden ze studentów Wydziału, będący na stypendium MSZ, właśnie wyjeżdżał do Instytutu Rolnictwa Kolonialnego w Nogent sur Marne, a następnie na dalsze studia do kolonii tropikalnych. W celu rozszerzenia tematyki wykładów proponowano utworzenie zajęć z botaniki – 3 godziny tygodniowo, ochrony roślin – 2 godziny tygodniowo oraz surowców kolonialnych w handlu zagranicznym Polski, wstępu do uprawy roślin i hodowli zwierząt domowych w koloniach w wymiarze 1 godziny tygodniowo.

Następnie rektor, prof. Tadeusz Lehr-Spławiński, przedstawiał projekt programu studiów kolonialnych, który miał uwzględniać różne potrzeby uczniów. Studia wyższe dla specjalistów kolonialnych, były przeznaczone dla absolwentów innych kierunków studiów, którzy mieliby tu poszerzać swoją wiedzę z zakresu kolonializmu. Tematyka prowadzonych wykładów byłaby uzależniona od pierwotnej specjalizacji studenta, przewidując np. dla prawników dodatkowe przedmioty z rolnictwa, geologii i etnolo-

¹⁶ Zob.: AUJ, sygn. WL II 192, T. Tempka do MWROP, projekt pisma bd. [brak paginacji].

gii, dla lekarzy z dziedziny prawa, geografii i etnologii, a dla rolników z medycyny i prawodawstwa. Drugim rodzajem był kurs encyklopedyczny kolonialny, nastawiony głównie na potrzeby misjonarzy i handlowców oraz kandydatów na urzędników kolonialnych. Kurs miałby trwać około 2 miesięcy i zapoznawać z wiedzą z różnych dziedzin na poziomie podstawowym. Trzeci rodzaj kursu był przeznaczony dla osadników i zawierał całość wiedzy na poziomie szkoły niższej. Ponadto wszystkie trzy kursy obowiązkowo zawierały naukę języków obcych: angielskiego, francuskiego, hiszpańskiego i portugalskiego. Proponowano również utworzenie odrębnego Studium Rolnictwa Kolonialnego. Pismo Rektora kończyło szczegółowe wyliczenie kosztów związanych z powołaniem projektowanych zajęć i kursów na łączną sumę prawie 207 tysięcy złotych¹⁷.

Niedługo po wysłaniu pisma, nie czekając na odpowiedź ministerstwa, przystąpiono do prac nad organizacją studium. Projekt obejmował powstanie studiów, których program miał być realizowany na poszczególnych wydziałach¹⁸.

Na zwołanym na 25 marca 1938 roku Posiedzeniu Komisji Kolonialnej zajęto się ustaleniem dni, godzin oraz kadry profesorskiej mającej prowadzić wykłady z medycyny i higieny tropikalnej¹⁹. Zwrócono się również do poszczególnych wykładowców z zapytaniem o niezbędne dla nich przyrządy naukowe. Dr J. Barto prosił o tablice przedstawiające różne rodzaje szczurów, pcheł i wiewiórek ziemnych, o przeźroczca dotyczące zarazków i kultur dżumy oraz o mapy rozmieszczenia geograficznego starych ognisk dżumowych²⁰. Okazało się jednak, że z przyczyn technicznych i materialnych niemożliwym jest rozpoczęcie zajęć w roku akademickim 1937/1938²¹. Prace czasowo wstrzymano, ale już od sierpnia 1938 roku zaczęły napływać do Wydziału Lekarskiego zapytania dotyczące programu kursu i warunków przyjęcia słuchaczy. Widząc zainteresowanie tematyką planowanych zajęć i celu rozreklamowania mającego się odbyć w listopadzie kursu, Wydział Lekarski zwrócił się do Polskiej Agencji Telegraficznej z prośbą o zamieszczenie ogłoszeń informacyjnych w odpowiednich dziennikach²².

Prócz pytań osób zainteresowanych uczestnictwem, nadchodziły również oferty naukowców zainteresowanych prowadzeniem zajęć. Swoje podanie złożył m.in. dr M. Janicki, wykładowca helmintologii w Państwowym Zakładzie Higieny w Gdyni, uczeń i doktorant zmarłego w 1932 roku prof. Konstantego Stanisława Janickiego

¹⁷ Ibidem, Rektor UJ w sprawie studiów kolonialnych do MSZ z marca 1938 [brak paginacji]. O zainteresowaniu problemem kolonializmu świadczy też działalność utworzonego na UJ już w 1931 r. Akademickiego Związku Morskiego, przemianowanego w 1938 na Akademicki Związek Morsko-Kolonialny RP. W statucie z 1938 czytamy, że jego celem było „propagowanie wśród młodzieży hasła morskich i kolonialnych, przygotowanie do pracy na odcinku morskim i kolonialnym [...] nawiązywanie kontaktu z odpowiednimi organizacjami młodzieży krajów nadmorskich oraz wszystkie inne działania, mające znaczenie dla idei morskiej i kolonialnej”. Zob. AUJ, sygn. S II 778, statut AZMK z 10 maja 1938 [brak paginacji].

¹⁸ J. Dybiec, op.cit., s. 600.

¹⁹ AUJ, sygn. WL II 192, Protokół posiedzenia Komisji Kolonialnej z 25 marca 1938 [brak paginacji]. Do współpracy starano się pozyskać np. doc. Romana Stopę, profesora gimnazjalnego, docenta w zakresie językoznawstwa indoeuropejskiego, pracownika Uniwersytetu Lwowskiego; ibidem, J. Smoleński do Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego z 4 czerwca 1938 [brak paginacji].

²⁰ Ibidem, J. Barto do WL bd. [brak paginacji].

²¹ Ibidem, pismo okólne WL z 22 marca 1938 [brak paginacji].

²² Ibidem, Państwowy Zakład Higieny w Gdyni do Dziekanatu WL z 8 sierpnia 1938 [brak paginacji]; ibidem, WL do Polskiej Agencji Telegraficznej z 19 października 1938 [brak paginacji]; „Gazeta Polska Lekarska”, R. 17, 1938, s. 904.

z Uniwersytetu Warszawskiego, stypendysta Funduszu Kultury Narodowej i MWROP w Berlinie i Hamburgu, gdzie uczęszczał na zajęcia do profesorów Antoniego Reichenowa z protozoologii, Vogla z dziedziny helmintologii, Wilhelma Martiniego z entomologii i Petera Mühlensa z malariologii. Kandydatura dr M. Janickiego została przyjęta przez Wydział Lekarski, a on sam w kolejnym liście szeroko opowiadał o swoich kompetencjach i przygotowaniu zawodowym. Nadmieniał, że ponieważ interesują go „robaki, pierwotniaki i owady pasożytnicze”, mógłby podjąć się prowadzenia zajęć o tej tematyce. Uzgodniono więc, że tematem jego wykładów będą „członkonogi pasożytnicze krajów tropikalnych z wyjątkiem komara”, o którym miał mówić prof. T. Tempka w wykładzie o malarii. M. Janicki zgodził się na proponowany mu zakres tematyczny zajęć²³.

Kolejny raz pojawił się problem praktyki lekarskiej. Wydział Lekarski ponownie w piśmie do MSZ z 20 września 1938 roku poruszał kwestię konieczności dostępu uczestników Studium do osób zarażonych chorobami tropikalnymi. Pomoce naukowe absolutnie nie mogły zastąpić kontaktu z chorym, a wyjazd na stypendium był możliwy tylko dla nielicznych. Postulowano więc stworzenie w Gdyni szpitala dla chorób tropikalnych, którym lekarze z UJ mogliby się zajmować już od etapu organizacji²⁴.

Brak szerszej grupy naukowców stawał się coraz bardziej kłopotliwy. Dlatego też 16 września dziekan Wydziału Lekarskiego, prof. Władysław Szumowski, zgłosił kandydaturę wspomnianego już stypendysty dr. M. Bileka na wyjazd zagraniczny dla studiowania medycyny tropikalnej. Dziekan zaznaczał, że zdobyta wiedza pozwoli mu po powrocie na objęcie stanowiska w Studium Kolonialnym UJ. W odpowiedzi na kierowane do ministerstwa pisma przyznano dr. M. Bilekowi dotację w wysokości 8 tysięcy złotych, którą miał on przeznaczyć w pierwszej kolejności na wyjazd do Hamburga, a następnie na praktyki z zakresu medycyny tropikalnej. W trakcie trwania stażu w Institut für Schiffs- und Tropenkrankheiten, 29 października 1938 roku, dr M. Bilek przesłał do Wydziału Lekarskiego plan dalszego wykorzystania stypendium. Pisał w nim, że chciałby idąc za radą prof. Ernsta Geорга Naucka z Hamburga, wyjechać do Instytutu Oswaldo Cruz w Rio de Janeiro, w którym znajduje się duży oddział szpitalny oraz do São Paulo, aby odbyć praktykę w tamtejszym oddziale skórnych chorób tropikalnych. Planował swój wyjazd z Gdyni na 23 grudnia 1938 roku. Już po otrzymaniu zgody dyrektora Instytutu Oswaldo Cruz na odbycie praktyki, MSZ pismem z 10 grudnia stanowczo odmawiało zgody na wyjazd dr M. Bileka do Rio de Janeiro, tłumacząc decyzję ówczesną sytuacją polityczną w Brazylii oraz negatywnym stosunkiem Brazylijczyków do Polaków. Sugerowano, że po powrocie z Hamburga powinien się on zająć doskonaleniem języków obcych, a w dalszej perspektywie przygotowywać do bezpośredniego wyjazdu do Afryki. Ostatecznie dr M. Bilek poprosił o umożliwienie mu odbycia koniecznej praktyki w Instytucie Badawczym w Sierra Leone²⁵.

²³ AUJ, sygn. WL II 192, M. Janicki do Dziekana WL z 23 sierpnia 1938 [brak paginacji]; ibidem, Dziekan WL do M. Janickiego z 20 września 1938 [brak paginacji]; ibidem; M. Janicki do Dziekana WL z 20 września 1938 [brak paginacji]; ibidem, Projekt programu Studium Medycyny Tropikalnej bd. [brak paginacji]; ibidem, W. Szumowski do M. Janickiego z 12 października 1938 [brak paginacji]; ibidem, M. Janicki do W. Szumowskiego z 19 października 1938 [brak paginacji].

²⁴ Ibidem, WL do MSZ z 20 września 1938 [brak paginacji].

²⁵ Ibidem, W. Szumowski do MSZ z 16 września 1938 [brak paginacji]; ibidem, WL do MSZ z 20 września 1938 [brak paginacji]; D LI 1, MSZ do M. Bileka z 27 września 1938 [brak paginacji]; WL II 192, Plan dalszego wykorzystania stypendium przez M. Bileka z 29 października 1938 [brak paginacji]; Spuści-

Wydział Lekarski starał się również o uzyskanie stypendium dla dr. Antoniego Donhaisera bakteriologa, pracownika Kliniki Chorób Wewnętrznych i Zakaźnych UJ na studia nad chorobami tropikalnymi²⁶, Kazimierza Boczara, specjalizującego się w dziedzinie tropikalnych chorób skórnych²⁷ i dla dr. Stanisława Karola Nowickiego²⁸.

Również w celu podniesienia kwalifikacji prof. M. Gieszczykiewicz w dniach 24 września do 1 października 1938 roku uczestniczył w obradach III Międzynarodowego Kongresu Medycyny Tropikalnej i Malariai w Amsterdamie i Rotterdamie, z którego przedstawił obszerne sprawozdanie. Pisał, że obrady naukowe odbywały się w trzech sekcjach: medycyny tropikalnej, malariologii i patologii porównawczej podzwrotnikowej. Prelekcje uzupełniały filmy dokumentalne oraz wycieczki, m.in. do Instytutu Medycyny Tropikalnej w Lejdzie i szpitala chorób tropikalnych w Rotterdamie. Pomimo że Polskę na kongresie reprezentowało aż 9 naukowców, ich wkład w obrady nie był znaczący, z wyjątkiem wykładu doc. Ludwika Anigsteina z Uniwersytetu Warszawskiego oraz referatu prof. Wenera z Berlina, który omawiał pracę dr. Henryka Mosinga z Państwowego Zakładu Higieny w Warszawie²⁹. Po zakończeniu M. Gieszczykiewicz udał się jeszcze do Hamburga, aby zwiedzić tamtejszy Instytut Medycyny Tropikalnej³⁰.

Zgodnie z planami Wydziału Lekarskiego w dniach 5 do 19 listopada 1938 odbył się trwający 40 godzin kurs w Studium Medycyny i Higieny Tropikalnej UJ. Zawiadamiając o tym MWROP, Wydział prosił o „zaszczycenie otwarcia kursu przez wysłanie delegata”. Wyznaczony do pełnienia tej funkcji został Józef Zieliński, kierownik referatu kolonialnego w MSZ, a dodatkowo przysłano telegram gratulacyjny podpisany m.in. przez prof. Aleksandra Patkowskiego³¹. Kurs przeznaczony był dla studentów wyższych lat medycyny, a także dla absolwentów studiów medycznych i lekarzy chcących pracować w medycznej służbie okrętowej, portowej lub w koloniach, a uczestnictwo w nim było bezpłatne³².

---

zna 51/1, Poselstwo RP w Rio de Janeiro do M. Bileka z 26 listopada 1938 [brak paginacji]; WL II 192, MSZ do WL z 10 grudnia 1938 [brak paginacji]; ibidem, M. Bilek do MSZ z 18 lipca 1939 [brak paginacji].

²⁶ A. Donhaiser od 1922 r. pracował w Zakładzie Higieny UJ, a od 1926 do 1934 r. w Zakładzie Bakteriologii, gdzie zatrudniony był na stanowisku młodszego (1926–1929), a następnie starszego asystenta (1929–1934). Później został hospitantem w szpitalu św. Łazarza. W latach 1937–1939 pracował we Lwowie w Tymczasowym Wydziale Samorządowym w Likwidacji. Wydział Lekarski popierał A. Donhaisera ze względu na plany powierzenia mu wykładów na Kursie Medycyny i Higieny Tropikalnej planowanych na rok 1939/1940, AUJ, sygn. WL II 192, WL do J. Zielińskiego z 17 marca 1939 [brak paginacji]; AUJ, sygn. S II 619,teczka personalna A. Donhaisera.

²⁷ AUJ, sygn. WL II 192, WL do MSZ z 12 kwietnia 1939 [brak paginacji]; ibidem, MSZ do WL z 6 maja 1939 [brak paginacji].

²⁸ S.K. Nowicki po uzyskaniu dyplomu doktora wszech nauk lekarskich w 1921 r. został asystentem przy Klinice Chirurgicznej UJ. Po objęciu asystentury był też czasowo przydzielany do innych zakładów, w tym m.in. do Zakładu Bakteriologii, zob. R. Meisser, *Nowicki Stanisław Karol*, Polski Słownik Biograficzny, t. XXIII, Wrocław 1978.

²⁹ M. Gieszczykiewicz zaznaczył, że dr H. Mosing przybył na Kongres „z własnej inicjatywy i na własny koszt, decydując się na to niemal w ostatniej chwili”. Zob.: AUJ, sygn. WL II 192, odpis sprawozdania M. Gieszczykiewicza z 18 października 1938 [brak paginacji].

³⁰ Ibidem, M. Gieszczykiewicz do Dziekanatu WL z 9 czerwca 1938 [brak paginacji]; ibidem, odpis sprawozdania M. Gieszczykiewicza z 18 października 1938 [brak paginacji].

³¹ Ibidem, Dziekan WL do MWROP z 28 października 1938 [brak paginacji]; ibidem, WL UJ Sprawozdanie z Kursu Medycyny i Higieny Tropikalnej z 3 grudnia 1938 [brak paginacji].

³² Ibidem, WL do PAT z 19 października 1938 [brak paginacji].

Zajęcia podzielone zostały na część ogólną, w skład której weszły wykłady dr. J. Batko o Kanale Sueskim i o organizacji służby zdrowia zapobiegawczej w krajach podzwrotnikowych, doc. dr. Leonarda Biera – pt. „Klimatologia kolonialna a zdrowie”, lekarza marynarki wojennej kpt. Augustyna Kajetana Dolatkowskiego na temat higieny okrętu i higieny pracy marynarza, prof. M. Gieszczykiewicza – o bakteriologii i epidemiologii krajów podzwrotnikowych, dr. J. Jakóbkiewicza, kierownika Filii Państwowego Zakładu Higieny w Gdyni – z zakresu epidemiologii chorób zakaźnych w mieście portowym oraz odżywiania załóg okrętowych, dr M. Janickiego – o członkonogach pasożytniczych krajów tropikalnych i prof. M. Siedleckiego – o pasożytach zwierzęcych krajów tropikalnych. W części klinicznej dotyczącej chorób, dr J. Batko zajął się dżumą, prof. M. Gieszczykiewicz żółtą gorączką, prof. Józef Kostrzewski omówił czarną ospę, dur powrotny, dur plamisty, chorobę Weila, tularamię i czerwonkę amebową, z kolei prof. Józef Latkowski skupił się na cholery i zakażeniu pałeczką Banga, prof. T. Tempka mówił o malarii, a prof. Franciszek Walter o trądzie i framboezji³³. Na zakończenie każdy z kursantów otrzymywał stosowne imienne zaświadczenie o wysłuchaniu wymienionych powyżej wykładów. Kurs cieszył się dużą frekwencją, udział w zajęciach wzięło 138 osób, z których większość, bo aż 81 było praktykującymi już lekarzami. Fakt, że tylko jeden z kursantów był z Warszawy, a cała reszta pochodziła z Krakowa, można tłumaczyć tym, że o ile sam kurs rzeczywiście był darmowy, to jednak podróż oraz zapewnienie sobie na dwa tygodnie noclegów z pewnością było sporym wydatkiem³⁴.

Wydział Lekarski zadowolony z popularności kursu planował w kolejnym roku akademickim przedłużenie zajęć do trzech miesięcy, objęcie nimi większej liczby przedmiotów, zwiększenie liczby wykładowców oraz liczby godzin przeznaczonych na poszczególne wykłady. Chciano wprowadzić również zajęcia seminaryjne oraz egzaminy na zakończenie kursu. Planowano, że po ukończeniu zajęć kursanci odbywać będą w Filii Państwowego Zakładu Higieny w Gdyni praktykę pod kierunkiem lekarza portowego³⁵. Realizacja tych zamierzeń nie była jednak możliwa bez pomocy finansowej obiecanej przez MSZ, z których nie zostały wypłacone żadne zaliczki, dlatego proszono o jak najszybsze wypłacenie obiecanych 12 tysięcy złotych i zabezpieczenie funduszy na kolejny rok³⁶.

Prace na pozostałych wydziałach nie posuwały się tak szybko. Wydział Teologiczny czekał aż do lutego 1939 roku. Niedługo po otrzymaniu dotacji na uruchomienie zajęć Wydział zawiadomił ks. Józefa Krzyszkowskiego o możliwości objęcia przez

³³ Ibidem, „Program Studium Medycyny Tropikalnej” bd. [brak paginacji], druk.

³⁴ Ibidem, Spis kandydatów zgłoszonych na Kurs Medycyny i Higieny Tropikalnej bd. [brak paginacji]; ibidem, WL UJ, Komisja Kursu Medycyny i Higieny Tropikalnej – zaświadczenie z 19 listopada 1938 [brak paginacji]; ibidem, WL UJ Sprawozdanie z Kursu medycyny i Higieny Tropikalnej z 3 grudnia 1938 [brak paginacji].

³⁵ Instytut Higieny Morskiej i Tropikalnej został utworzony w Gdyni w 1939 roku. Zob.: T. Białas, op.cit., s. 258.

³⁶ AUJ, sygn. WL II 192, WL UJ, Sprawozdanie z Kursu Medycyny i Higieny Tropikalnej z 3 grudnia 1938 oraz w załączeniu WL do MSZ z 3 grudnia 1938 [brak paginacji]. MSZ przeznaczyło dla WL 18 503 zł, z czego 6503 zł stanowiło stypendium dla M. Bileka. Dla Wydziału Teologicznego przeznaczono 1200 zł, Wydział Filozoficzny otrzymał 17 850 zł, a Wydział Rolniczy 10 950 zł. Aby otrzymać kwotę należało przedstawić plan wykładów, a następnie dokładne rozliczenie wydatkowanych pieniędzy. Zob.: AUJ, sygn. WF II 195, Odpis MSZ do Rektora UJ z 13 lutego 1939 [brak paginacji].

niego wykładów z misjologii³⁷. Jednak dopiero 5 maja 1939 roku wykładem ks. Hugo-
na Króla pt.: „Pojęcie ogólne misjologii” rozpoczęto cykl wykładów dotyczących za-
gadnień kolonialnych ze stanowiska religijnego. Dnia 10 maja ks. Edmund Krauze
omówił metodę studium misjologicznego oraz podział misjologii, dwa dni później ks.
Józef Archutowski opowiadał o prymitywnych formach religii, 17, 19 i 24 maja ks.
J. Krzyszkowski wygłosił kolejno wykłady „Rasizm a misje”, „Religie naturalne” oraz
„Akomodacja Kościoła katolickiego do buddyzmu”. Ostatni wykład 26 maja o religii
w Boliwii wygłosił bp Michał Godlewski³⁸.

Następnie 9 czerwca skierowano do Rektoratu projekt wykładów z tematyki kolo-
nialnej. Informowano, że wykłady prowadzone przez ks. J. Krzyszkowskiego w wy-
miarze 2 godzin tygodniowo, będą odbywać się od października 1939 do marca 1940.
Zajęcia ograniczone do terytorium Afryki miały poruszać zagadnienia dotyczące histo-
rii misji, instytucji i związków misyjnych, religii niechrześcijańskich oraz mówić
o zasługach misjonarzy w dziedzinie lingwistyki, medycyny i rolnictwa. W prelekcjach
mógł uczestniczyć każdy student UJ, na zakończenie kursu otrzymując odpowiednie
zaświadczenie. Dziekan zapowiadał również, że planowane jest zorganizowanie „Ty-
godnia misjologiczno-kolonialnego”, oraz informował, że z przekazanej z MSZ dotacji
zakupiono cenne książki, uzupełniając w ten sposób zasób biblioteki wydziałowej³⁹.

Prace nad organizacją studium trwały również na Wydziale Filozoficznym. Plany
z maja 1939 roku mówią o zorganizowaniu ekspedycji do Afryki lub innego kraju
tropikalnego oraz stypendiach dla kształcenia pracowników w zakresie tematyki kolo-
nialnej⁴⁰. Na posiedzeniu Komisji Kolonialnej 7 czerwca 1939 roku powzięto decyzję
o przygotowaniu przez profesorów Jana Nowaka i J. Smoleńskiego programu kursu
geologii i geografii tropikalnej, który do współpracy włączał również pracowników
innych wyższych uczelni krakowskich. Postanowiono także, że dla działania Studium
niezbędne jest prowadzenie wykładów z etnologii Afryki, języków afrykańskich, poli-
tyki kolonialnej państw europejskich i akcji misyjnej w Afryce. Miała to ułatwić roz-
poczęta już w marcu 1939 roku współpraca z Instytutem Międzynarodowym dla Języ-
ków Afrykańskich i Kultury Afryki⁴¹.

28 lipca 1939 roku prof. Władysław Konopczyński, dziekan Wydziału Filozoficz-
nego informował, że zgodnie z zapowiedzią w roku akademickim 1939/1940 będzie
prowadzony 180-godzinny „Kurs geografii i geologii kolonialnej”. Kurs miał trwać
trzy miesiące, od kwietnia do czerwca 1940 roku i składać się z trzech działów. Część
pierwsza – wstępna – obejmowała pięć wykładów. Wykład J. Smoleńskiego miał doty-
czyć wprowadzenia w metodologię obserwacji i badań geograficznych w podróży.
Nazwiska pozostałych wykładów, którzy mieli omawiać tematykę związaną z botaniką
kolonialną, zwierzętami jadowitymi, higieną tropikalną i prawodawstwem administra-

³⁷ AUJ, sygn. WT II 74, Dziekan Wydziału Teologicznego (dalej: WT) do J. Krzyszkowskiego z 17
lutego 1939 [brak paginacji].

³⁸ Ibidem, Wykłady z zakresu zagadnień kolonialnych przy WT bd. [brak paginacji].

³⁹ Ibidem, Dziekan WT do Rektora UJ z 9 czerwca 1939 [brak paginacji]; ibidem, WT do Rektoratu UJ
z 28 czerwca 1939 [brak paginacji].

⁴⁰ AUJ, sygn. WF II 195, Rektor UJ do WF z 27 maja 1939 [brak paginacji].

⁴¹ AUJ, sygn. S II 941, T. Lehr-Splawiński do R. Dyboskiego z 23 lutego 1939 [brak paginacji]; ibi-
dem, Instytut Międzynarodowy dla Języków Afrykańskich i Kultury Afryki do Rektoratu UJ z 6 marca
1939 [brak paginacji]; AUJ, sygn. WF II 195, Protokół posiedzenia Komisji Kolonialnej z 7 czerwca 1939
[brak paginacji].

cyjno-kolonialnym, nie były jeszcze znane. Dział drugi – geologiczno-prospektorski – obejmował wykłady prof. J. Nowaka z zakresu geologii stosowanej, dr. Mieczysława Klimaszewskiego o metodyce zdjęć terenu w okolicach nieznanymi lub mało znanych, prof. Walerego Goetla z Akademii Górniczej na temat obrazu geologicznego Afryki, doc. Mariana Książkiewicza o złożach rudonośnych Afryki, prof. Stefana Czarnockiego z Akademii Górniczej o węglu i naftcie w krajach kolonialnych oraz dwutygodniowy kurs wakacyjny prof. Bohdana Świdorskiego o kartowaniu geologicznym, czyli tworzeniu map. Ostatni trzeci dział – geograficzno-gospodarczy, poruszał różne aspekty geografii. Profesor Akademii Handlowej Walenty Winid miał omawiać geografie gospodarczą brytyjskich kolonii w Afryce, doc. Józef Szaflarski omawiał ten sam problem, lecz na terenie kolonii francuskich, a doc. Wiktor Ormicki w koloniach włoskich. Drugi wykład prof. W. Winida poświęcony był geografii roślinnych surowców tropikalnych potrzebnych dla przemysłu polskiego, prelekcja doc. M. Książkiewicza dotyczyła surowców mineralnych, a prof. Teodora Marchlewskiego – surowców zwierzęcych. Kurs kończył wykład doc. Wiktora Ormickiego omawiający ogólnie problemy emigracyjne⁴².

Dodatkowo Wydział zapowiadał prowadzenie od stycznia do marca 1940 roku 65-godzinny „Kursu o człowieku w koloniach afrykańskich”. W programie kursu zaplanowano wygłoszenie sześciu wykładów. Dr S. Lewicki miał omawiać etnografię i stosunki językowe północnej części Afryki Międzyzwrotnikowej, natomiast doc. R. Stopa miał się skoncentrować na części południowej. Prof. Kazimierz Dobrowolski miał mówić o zderzeniu kultur, natomiast doc. W. Ormicki o problemach osadnictwa w koloniach afrykańskich. Nie znano jeszcze nazwisk prelegentów wykładów na temat geografii człowieka w obszarach kolonialnych oraz polityki kolonialnej wielkich mocarstw⁴³.

Wydział Prawa od roku akademickiego 1938/1939 planował wprowadzenie dwóch wykładów z tematyki kolonialnej, podczas których prof. Szczesny Wachholz miał omawiać zagadnienia kolonialno-administracyjne w posiadłościach francuskich, a prof. Jerzy Stefan Langrod w koloniach włoskich⁴⁴.

Prace prowadzone przez UJ na tak szeroką skalę odbiły się również echem w prasie. W „Ilustrowanym Kurierze Codziennym” ukazał się artykuł Zygmunta Lityńskiego pt. *Kraków ogniskiem studiów kolonialnych. Inicjatywa Uniwersytetu Jagiellońskiego może przynieść daleko idące korzyści*. Autor bardzo entuzjastycznie wypowiadał się o planowanych zajęciach. Na zakończenie stwierdził że „w najbliższej przyszłości Polska będzie wysyłać już wykwalifikowanych kolonistów i zrówna się pod tym względem z innymi krajami, które w naukowy i systematyczny sposób zorganizowały kulturalny podbój tropików”⁴⁵. Wszystkie te nadzieje, plany oraz ogromny wysiłek Uniwersytetu i każdego z pracowników zaangażowanych w powołanie Studium Kolonialnego zniweczył wybuch II wojny światowej.

⁴² Ibidem, WF do Rektoratu UJ z 28 lipca 1939 oraz zał. nr 1, Kurs geografii i geologii kolonialnej [brak paginacji].

⁴³ Ibidem, WF do Rektoratu UJ z 28 lipca 1939 oraz zał. nr 2, Program projektowanego „Kursu o człowieku w koloniach afrykańskich” [brak paginacji].

⁴⁴ *Spis wykładów – rok akademicki 1838/39*, Kraków 1938, s. 32.

⁴⁵ L.T. [Zygmunt Lityński], *Kraków ogniskiem studiów kolonialnych. Inicjatywa Uniwersytetu Jagiellońskiego może przynieść daleko idące korzyści*, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, nr 61 z 2 marca 1939.

**DEPARTMENT OF COLONIAL STUDIES
AT THE JAGIELLONIAN UNIVERSITY**

Summary

On 7th July, 1937 the Ministry of Foreign Affairs sent a letter to the authorities of the Jagiellonian University which contained a memorandum concerning the need to set up a Department of Colonial Studies within the university. In the letter, the Ministry suggested that in the following academic year, each of the university faculties should organize lectures and classes associated with colonial issues. The letter sent from the Ministry of Foreign Affairs was an expression of the unofficial policy which Poland had conducted since the middle of the 30s of the 20th century. The change of the international situation, associated with Italy's invasion of Abyssinia, the strengthening of the international position of Japan, in the Far East, as well as Germany's return to the role of a superpower – was associated with the issue of a new division of territories to be colonized by the above-mentioned countries. The government in Warsaw wished to “take advantage” of the situation and act, so that the interests of the Polish state would not be neglected in this respect. At this point, one should state clearly that Poland had never officially put a claim to any concrete territories. It was mainly the overcrowding in the rural areas, the unemployment in cities and above all, the lack of natural resources that induced the authorities to look for new sources of employment and mineral resources within the existing territorial division of the world.

The Department of Colonial Studies at the Jagiellonian University was to serve as the breeding ground for future Polish colonial expansion which was to implement the above goals. Yet, what made it difficult to realize the above objectives was a lack of suitable academic personnel which would possess adequate theoretical and practical knowledge of the subject. Yet, in spite of this, in the years 1938-1939 the work on the realization of the project continued within the University; the best example of this is a “Course of Tropical Hygiene and Medicine” which was organized at the Medical Faculty. The actual classes organized in the Department of Colonial Studies were to begin in the academic year 1939/1940 whereas its graduates were to conduct the “cultural conquest of the tropics” in a “systematic and scientific way”. The outbreak of II World War put an end to all the big plans of both the government and the dedicated employees of the University.